

Το 101 τεύχος της Ουτοπίας είναι αφιερωμένο στη Σοβιετική Σχολή της Ψυχολογίας. Μπορεί βέβαια κανείς να διερωτηθεί: εδώ καλύπτει η κρίση και η Ουτοπία ασχολείται με το παρελθόν; Αλλά: Στην κρίση έχουμε αφιερώσει ήδη τρία τεύχη του περιοδικού και κατά καιρούς άρθρα και σχόλια. Επίσης η Σοβιετική Σχολή ψυχολογίας δεν ανήκει στο παρελθόν. Έχει αφήσει μια παράδοση που εμπνέει και καθοδηγεί σημερινές έρευνες. Τέλος, το τεύχος 99 ήταν αφιερωμένο στις ψυχολογικές συνέπειες της κρίσης. Το σημερινό, 101, είναι κατά κάποιο τρόπο, συνέχεια του 99.

Τι ήταν λοιπόν η Σοβιετική Σχολή ψυχολογίας; Η Σχολή αυτή δημιουργήθηκε σε νέες συνθήκες μετά την επανάσταση και ήταν ανάγκη να ασκήσει μία νέα κοινωνική λειτουργία. Η Σχολή αυτή δεν αποτελεί ένα ομοιογενές μόρφωμα. Ήταν πεδίο συνύπαρξης και σύγκρουσης διαφορετικών ρευμάτων και τάσεων και συγκροτήθηκε σε μία σχετικά μακρά περίοδο και σε συνθήκες όχι πάντα ευνοϊκές – μια περίοδο που ορίζεται από συνθήκες κομματικής και κρατικής παρέμβασης.

Πρώτο καθήκον τής υπό διαμόρφωση νέας αντίληψης για τον ανθρώπινο ψυχισμό ήταν η κριτική των παραδοσιακών ρευμάτων αυτής της επιστήμης, των ιδεαλιστικών, δυϊστικών αντιλήψεων και του αντίθετου μηχανιστικού, νατουραλιστικού υλισμού.

Η Σοβιετική Σχολή αποπειράθηκε, εξυπαρχής, να συγκροτήσει μια νέα επιστήμη με βάση τη μαρξιστική φιλοσοφία. Δηλαδή, να διαμορφώσει μια δυναμική, ιστορική αντίληψη των ψυχικών φαινομένων. Στη δεκαετία του '20, ως βάση του μαρξισμού χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα Χειρόγραφα του 1844 του Μαρξ. Κεντρική θέση ήταν ότι ο ψυχισμός είναι ιδιότητα του κεντρικού νευρικού συστήματος και της λειτουργίας του εγκέφαλου, και αναπτύσσεται κατά τη φυλογένεση και την οντογένεση. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '20, είχαν δημιουργηθεί οι βάσεις για μια ιστορική-γενετική μελέτη του ψυχισμού. Κατά τη δεκαετία του '20 δημιουργήθηκε ένα ψυχαναλυτικό κίνημα, με στόχο τη σύνθεση μαρξισμού και ψυχανάλυσης.

Αλλά η εξέλιξη της ψυχολογίας δεν ήταν χωρίς αντιθέσεις. Κατά τη δεκαετία του '30 υπήρξαν μηχανιστικές αντιλήψεις, δηλαδή προσπάθειες αναγωγής της συνείδησης στις νευρο-φυσιολογικές λειτουργίες, δηλαδή στην υλική βάση του ψυχισμού. Την ίδια εποχή υπήρξε ένα πρώτο κύμα διώξεων και ένα δεύτερο κατά τη δεκαετία του '40.

Ήταν η εποχή όπου οι επιστήμες στη Σοβιετική Ένωση προσπαθούσαν να συγκροτηθούν σε ένα κλίμα δογματικών επεμβάσεων από την πλευρά του κόμματος και του κράτους. Και η δογματική αντιμετώπιση δεν αφορούσε μόνο την ψυχολογία. Ο Βαβίλοφ, πρόεδρος της Ακαδημίας Επιστημών, καταδικάστηκε σε θάνατο και πέθανε στη φυλακή. Το όνομα του Λυσένκο συνδέθηκε με την απόρριψη της δυτικής βιολογίας και με τη δεσποτεία του εμπειρισμού και του πραγματισμού. Αλλά δεν ήταν μόνο η βιολογία και η ψυχολογία. Η επανάσταση κέρδισε στην αρχή διάσημους

φυσικούς. Στην πορεία άρχισαν οι διωγμοί: οι θεωρίες του Αϊνστάιν θεωρήθηκαν αντιδραστικές. Φυσικοί που υποστήριζαν τις νέες επιστήμες εξοντώθηκαν ή φυλακίστηκαν. Ο Λαντάου φυλακίστηκε, ο Βλαντιμίρ Φοκ κατηγορήθηκε για αντιδιαλεκτικές ιδέες κλπ. Παρόμοια, η κυβερνητική θεωρήθηκε ψευδοεπιστήμη, το κύμα εκκαθαρίσεων είχε ως συνέπεια την εξόντωση πολλών αστρονόμων. Στη φιλοσοφία επικράτησε ο στείρος δογματισμός. Ο Μπαχτίν, π.χ., δεν μπορούσε να δημοσιεύσει το έργο του και ο Βολοσίνοφ εξαφανίστηκε κατά τη δεκαετία του '30. Αυτή ήταν η τραγική πλευρά της προσπάθειας ενσωμάτωσης και ανάπτυξης των επιστημών στη Σοβιετική Ένωση. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι δογματικές αντιλήψεις και πρακτικές ξεπεράστηκαν. Η φυσική, η χημεία, η βιολογία, τα μαθηματικά αναπτύχθηκαν και κατέκτησαν μια λαμπρή θέση στη διεθνή κοινότητα. Ειδικά αξίζει να σημειωθεί, ότι, παρά τους διωγμούς, οι σοβιετικοί αστρονόμοι, σε σύντομο διάστημα και με πενιχρά μέσα, κατέκτησαν μια πρωτοποριακή θέση σ' αυτό τον επιστημονικό κλάδο.

Ας επιστρέψουμε τώρα στη Σοβιετική Σχολή της Ψυχολογίας. Η ιστορία της Σχολής δεν γράφτηκε χωρίς ιδεολογικά εμπόδια και τραγωδίες. Στις αρχές της δεκαετίας του '30, έγινε αγοραία κριτική στην ιστορική-πολιτισμική αντίληψη της ψυχολογίας. Κατά τη δεκαετία του '50, στην εποχή του Στάλιν, ενισχύθηκε το ρεύμα του ψυχολογικού ανταγωνισμού, με συνέπεια μια παλινδρόμηση προς τη δεκαετία του '20, δηλαδή προς μια τάση αναγωγής του ψυχισμού στο βιολογικό του υπόβαθρο.

Μετά τον θάνατο του Στάλιν υπήρξε μια χαλάρωση του πολιτικού ελέγχου, επαφές με τη Δύση, και εμφάνιση νέων ιδεών και νέων προσεγγίσεων. Εντούτοις, κατά την περίοδο 1960-1980, εμφανίστηκαν φορμαλιστικά και μη διαλεκτικά συστήματα και συνεχίστηκαν οι διαμάχες, αλλά και η ανάπτυξη της θεωρίας. Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Σοβιετική ψυχολογία εισήλθε σε μια περίοδο θεωρητικής παρακμής, μια τάση διερεύνησης επιμέρους προβλημάτων και συρρίκνωση της θεωρητικής έρευνας.

Η ιστορία της Σοβιετικής Σχολής ψυχολογίας, παρά τις αντιθέσεις και την τελική παρακμή, έχει αφήσει ένα πλούσιο επιστημονικό κεκτημένο. Οι ιδέες αυτής της Σχολής αποτελούν αντικείμενο ερευνών και σήμερα στις Δυτικές χώρες, άλλοτε με κατεύθυνση προς μια περαιτέρω ανάπτυξη, άλλοτε προς την αφαίρεση του επαναστατικού στοιχείου των θεωριών των μεγάλων σοβιετικών ερευνητών.

Στο σημερινό τεύχος δημοσιεύουμε όπως πάντα, έναν αριθμό άρθρων που αφορούν τρέχοντα προβλήματα. Λόγω της έκτασης του αφιερώματος αφαιρέσαμε δύο από τις τρεις προγραμματισμένες μελέτες, που θα δημοσιευθούν στο επόμενο τεύχος της Ουτοπίας. Επίσης, αναγκαστήκαμε να αφαιρέσουμε και τη στήλη της βιβλιοκρισίας. Ελπίζουμε ότι, παρά τις δυσκολίες, με τον ερχομό του Νέου Έτους η Ουτοπία θα συνεχίσει την προσπάθεια για μια δημιουργική παρέμβαση στο χώρο της θεωρίας και του πολιτισμού.